

મનોવિજ્ઞાન

ધોરણ 12

પ્રતિજ્ઞાપત્ર

ભારત મારો દેશ છે.
બધાં ભારતીયો મારાં ભાઈબહેન છે.
હું મારા દેશને ચાહું છું અને તેના સમૃદ્ધ અને
વૈવિધ્યપૂર્ણ વારસાનો મને ગર્વ છે.
હું સદાય તેને લાયક બનવા પ્રયત્ન કરીશ.
હું મારાં માતાપિતા, શિક્ષકો, વડીલો પ્રત્યે આદર રાખીશ
અને દરેક જણ સાથે સભ્યતાથી વર્તીશ.
હું મારા દેશ અને દેશબાંધવોને મારી નિષ્ઠા અર્પું છું.
તેમનાં કલ્યાણ અને સમૃદ્ધિમાં જ મારું સુખ રહ્યું છે.

રાજ્ય સરકારની વિનામૂલ્યે યોજના હેઠળનું પુસ્તક

ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ
'વિધાયન', સેક્ટર 10-એ, ગાંધીનગર- 382010

© ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગર

આ પાઠ્યપુસ્તકના સર્વ હક ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળને હસ્તક છે.
આ પાઠ્યપુસ્તકનો કોઈ પણ ભાગ કોઈ પણ રૂપમાં ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળના નિયામકની લેખિત પરવાનગી વગર પ્રકાશિત કરી શકાશે નહિ.

વિષય-સલાહકાર	પ્રસ્તાવના
પ્રો. સી. બી. દવે	રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમોના અનુસંધાનમાં ગુજરાત
લેખન	માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડે નવા
ડૉ. દિનેશ પંચાલ (કન્વીનર)	અભ્યાસક્રમો તૈયાર કર્યા છે. આ અભ્યાસક્રમો ગુજરાત
ડૉ. તૃષા દેસાઈ	સરકાર દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવ્યા છે.
ડૉ. બી. ડી. ઢીલા	ગુજરાત સરકાર દ્વારા મંજૂર થયેલા ધોરણ 12,
ડૉ. રૂદ્રેશ વ્યાસ	મનોવિજ્ઞાન વિષયના નવા અભ્યાસક્રમ અનુસાર તૈયાર
ડૉ. જિજ્ઞેશ પ્રશ્રાણી	કરવામાં આવેલ આ પાઠ્યપુસ્તક વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ
ડૉ. નવીન પટેલ	મૂકતાં ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ આનંદ
ડૉ. આરતી ઓઝા	અનુભવે છે.
શ્રીમતી ચેતનાબેન જોષી	આ પાઠ્યપુસ્તકનું લેખન તથા સમીક્ષા નિષ્ણાત
સમીક્ષા	શિક્ષકો અને પ્રાધ્યાપકો પાસે કરાવવામાં આવ્યાં છે.
ડૉ. વા. એ. જોગસણ	સમીક્ષકોનાં સૂચનો અનુસાર હસ્તપ્રતમાં યોગ્ય સુધારાવધારા
ડૉ. વૈશાલી પંચાલ	કર્યા પછી આ પાઠ્યપુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે.
શ્રીમતી જેસ્મિન દુકાનદાર	પ્રસ્તુત પાઠ્યપુસ્તકને રસપ્રદ, ઉપયોગી અને
શ્રી જયંતિલાલ પટેલ	ક્ષતિરહિત બનાવવા માટે મંડળે પૂરતી કાળજી લીધી છે. તેમ
શ્રી નરેન્દ્રકુમાર સુથાર	છતાં શિક્ષણમાં રસ ધરાવનાર વ્યક્તિઓ પાસેથી પુસ્તકની
શ્રીમતી શ્રધ્ધા ખાંડવાલા આચાર્ય	ગુણવત્તા વધારે તેવાં સૂચનો આવકાર્ય છે.
ભાષાશુદ્ધિ	
શ્રીમતી આરતીબેન શુક્લ	
સંયોજન	
ડૉ. કિષ્ના દવે	
(વિષય-સંયોજક : અંગ્રેજી)	
નિર્માણ-સંયોજન	
શ્રી હરેન શાહ	
(નાયબ નિયામક : શૈક્ષણિક)	
મુદ્રણ-આયોજન	
શ્રી હરેશ એસ. લીખાચીયા	પી. ભારતી (IAS)
(નાયબ નિયામક : ઉત્પાદન)	નિયામક
	તાર. 04-11-2019
	કાર્યવાહક પ્રમુખ
	ગાંધીનગર

પ્રથમ આવૃત્તિ : 2017, પુનઃમુદ્રણ : 2018, 2019, 2020

પ્રકાશક : ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, 'વિદ્યાયન', સેક્ટર 10-એ, ગાંધીનગર વતી પી. ભારતી, નિયામક
મુદ્રક :

3. બુદ્ધિઆંકનું વિતરણ (Distribution of IQ) :

I. અતિમંદથી પ્રતિભાસંપન્ન : બુદ્ધિઆંકની બાબતમાં વ્યક્તિગત તફાવતો જોવા મળે છે. સામાન્ય રીતે સરેરાશ વસ્તીના આશરે 2 ટકા લોકોનો બુદ્ધિઆંક 130 થી વધુ અને બીજા 2 ટકા લોકોનો બુદ્ધિ આંક 70 થી ઓછો જોવા મળે છે. સામાન્ય વસ્તીમાં વિવિધ બુદ્ધિક્ષાનાં વર્ણનો અને તેની ટકાવારી નીચેના કોષ્ટકમાં દર્શાવેલ છે.

કોષ્ટક 3.2 : બુદ્ધિઆંકનું વિતરણ દર્શાવતું કોષ્ટક

બુદ્ધિઆંક	વર્ણન	ટકાવારી
70 થી નીચે	માનસિક પડકારરૂપ	2.20
70 થી 79	સીમાવર્તીય બુદ્ધિ	6.70
80 થી 89	નિમ્ન સરેરાશ બુદ્ધિ	16.10
90 થી 109	સરેરાશ બુદ્ધિ	50.00
110 થી 119	ઉચ્ચ સરેરાશ બુદ્ધિ	16.10
120 થી 130	ઉચ્ચ બુદ્ધિ	6.70
130 થી વધુ	પ્રતિભાશાળી બુદ્ધિ	2.20

સ્થળ અને કાળના સંદર્ભમાં પ્રસ્તુત કોષ્ટકમાં દર્શાવેલ ટકાવારીમાં ઓછા વત્તા અંશે પરિવર્તનની સંભાવના શક્ય છે. મનોદુર્બળતા એ બૌદ્ધિક મહત્તાનું સૂચન કરે છે.

II. પ્રતિભાસંપન્નતા (Giftedness) :

(a) પ્રતિભાસંપન્નતાનું સ્વરૂપ અને ઓળખ : અંગ્રેજી ભાષામાં પ્રતિભાશાળી માટે Gifted, Genius, Talented શબ્દો પ્રયોજાય છે. આનુવંશિક રીતે ઉચ્ચ બુદ્ધિ કે વિશિષ્ટ માનસિક શક્તિ ધરાવનાર વ્યક્તિને પ્રતિભાસંપન્ન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. 'પ્રતિભાસંપન્ન બાળક'ની વ્યાખ્યા અનેક મનોવૈજ્ઞાનિકોએ આપી છે. દરેક વ્યાખ્યામાં પ્રતિભાના મૂળ આધારો, ક્ષેત્રો કે પ્રતિભાયુક્ત વર્તનોમાં ભિન્નતા જોવા મળે છે.

વર્તમાન સમયમાં માનવજીવનના કોઈપણ અર્થપૂર્ણ બોધાત્મક અથવા નૈતિક, શારીરિક, આવેગિક, સામાજિક કે સૌંદર્યલક્ષી જેવા ક્ષેત્રમાં પ્રયોજાતી ઉચ્ચ શક્તિ તરીકે 'પ્રતિભાસંપન્નતા'ની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે. ઈ.સ.1925માં ટર્મને આવી વ્યક્તિઓનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો હતો. આ અભ્યાસમાં બુદ્ધિ કસોટી વડે વ્યક્તિની ઉચ્ચ બોધાત્મક શક્તિઓ માપવામાં આવતી હતી.

જોસેફ રેનઝુલ સૂચવે છે કે પ્રતિભાસંપન્નતા એ ઉચ્ચ બુદ્ધિ, ઉચ્ચ સર્જકતા અને ઉચ્ચ પ્રેરણા એમ ત્રણ ઘટકોની આંતરક્રિયા પર અવલંબે છે.

- સર્જનાત્મક અને મૌલિક હોય છે.
- તેઓ સારી આંતરસૂઝ ધરાવે છે.
- સમસ્યાઉકેલ માટે પોતાના કૌશલ્યનો પૂરો ઉપયોગ કરે છે.
- તેઓનું પરિપક્વતા સ્તર સામાન્ય કરતાં ઊંચું હોય છે આથી ઉંમરના પ્રમાણમાં વધારે પુખ્તતા ધરાવે છે.
- લેખન, સંગીત, કલા, યાંત્રિકતા, ડિઝાઇન જેવાં એક કે વધુ ક્ષેત્રોમાં સર્જનાત્મકતા ધરાવે છે.
- સ્વ-વિવેચક હોય છે, પોતાના કાર્યનું તાર્કિક મૂલ્યાંકન કરી શકે છે.
- તેઓ બાહ્ય કરતાં આંતરિક પ્રેરણાથી દોરાઈને કાર્ય કરતાં હોય છે.
- તેમને પોતાની ઉચ્ચ બૌદ્ધિક શક્તિઓ વિશે ઊંચું માન હોય છે.
- તેઓ મહદંશે અંતર્મુખ હોય છે. તેઓ એકાંતપ્રિય પણ જોવા મળે છે.

(III) મનોદુર્બળતાના પ્રકારો અને લક્ષણો :

મનોદુર્બળતાને બુદ્ધિમંદતા અથવા માનસિક પછાતપણું પણ કહે છે. આવા બાળકોની બુદ્ધિ ઓછી હોવાથી પર્યાવરણમાં તેમને જાતજાતના પડકારોનો સામનો કરવો પડે છે.

અમેરિકન સાયકીઆટ્રીક એસોસિએશન, (APA, 1968) દ્વારા અપાયેલ વ્યાખ્યા અનુસાર ‘મંદબુદ્ધિપણું કે મનોદુર્બળતા એ સાધારણ બૌદ્ધિક કાર્યમાં અધૂરપ છે કે જે વિકાસાત્મક તબક્કામાં ઉદ્ભવે છે, જે અધ્યયન અને સામાજિક અનુકૂલન અને પરિપક્વતા અથવા બંનેમાં મંદતા સાથે સંબંધિત છે.’

સામાન્ય રીતે 70 થી ઓછા બુદ્ધિઆંકવાળી જે વ્યક્તિ પોતાની રોજિંદી પ્રવૃત્તિઓ કરી શકતી ન હોય એ વ્યક્તિને બૌદ્ધિક રીતે મંદ ગણવામાં આવે છે. આવી વ્યક્તિ અન્ય સામાન્ય લોકોની જેમ પ્રવૃત્તિ કરી શકતી નથી.

અમેરિકન મંડળ અને અમેરિકન સાયકીઆટ્રી એસોસિએશને મનોદુર્બળતા અંગે નિદાનનાં ચોક્કસ ધોરણો અને પદ્ધતિઓ નક્કી કરેલ છે.

(a) મનોદુર્બળતાના પ્રકારો (કક્ષાઓ) :

મનોદુર્બળતાના ચાર પ્રકારો છે :

- (ક) હળવી (Mild) મનોદુર્બળતા : હળવી મનોદુર્બળતાનો બુદ્ધિઆંક 50 થી 69 સુધીનો હોય છે.
- (ખ) મધ્યમ (Moderate) મનોદુર્બળતા : મધ્યમ મનોદુર્બળતાનો બુદ્ધિઆંક 35 થી 49ની વચ્ચે હોય છે.
- (ગ) તીવ્ર (Severe) મનોદુર્બળતા : તીવ્ર મનોદુર્બળતાનો આંક 20 થી 34 સુધી હોય છે.
- (ઘ) અતિતીવ્ર (Profound) મનોદુર્બળતા : અતિતીવ્ર મનોદુર્બળતાનો બુદ્ધિઆંક 20 થી ઓછો હોય છે.

(b) મનોદુર્બળતાનાં લક્ષણો :

મનોદુર્બળતા ધરાવતા લોકોનાં તેમની કક્ષા મુજબનાં લક્ષણો નીચે મુજબ દર્શાવી શકાય.

મનોદુર્બળતા (માનસિક પડકાર અનુભવતા) લોકોનાં લક્ષણો

મનોદુર્બળતાની કક્ષા અને લક્ષણો				
કાર્યનો પ્રકાર	હળવી કક્ષા (બુદ્ધિઆંક 50 થી 69)	મધ્યમ કક્ષા (બુદ્ધિઆંક 35 થી 49)	તીવ્ર કક્ષા (બુદ્ધિઆંક 20 થી 34)	અતિતીવ્ર (બુદ્ધિઆંક 20 થી ઓછો)
સ્વ-સહાયક કૌશલ્યો	જાતે ખાય છે. જાતે કપડાં પહેરે છે. સ્વચ્છતાની અને મળમૂત્રની જરૂરિયાતોની જાતે જ સંભાળ લે છે.	જાતે ખાવા, કપડાં પહેરવામાં મુશ્કેલી પડે છે. તાલીમની જરૂર પડે છે. તાલીમ મળ્યા પછી જાતે કરી શકે છે.	ગણ્યાં-ગાંઠ્યાં કૌશલ્યો ધરાવે છે, અથવા કદાચ ન પણ ધરાવે. અંગત જરૂરિયાતોને મર્યાદિત પ્રમાણમાં સંભાળી શકે છે.	આ કૌશલ્યો જોવા મળતા નથી.